

«DOS COPS JOVE
I DOS COPS BAIXAT A LA TOMBA»
TRADICIONS BIOGRÀFIQUES I ESCATOLOGIA
A LA GRÈCIA ANTIGA

Discurs llegit el dia 12 de desembre de 2013
en l'acte de recepció pública de

JAUME PÒRTULAS

a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona
i contestació de l'acadèmica numerària

LOLA BADIA

Reial Acadèmia de Bones Lletres
de Barcelona
2013

«DOS COPS JOVE
I DOS COPS BAIXAT A LA TOMBA»
TRADICIONS BIOGRÀFIQUES I ESCATOLOGIA
A LA GRÈCIA ANTIGA

Discurs llegit el dia 12 de desembre de 2013
en l'acte de recepció pública de

JAUME PÒRTULAS

a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona
i contestació de l'acadèmica numerària

LOLA BADIA

Reial Acadèmia de Bones Lletres
de Barcelona
2013

© Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona
Adolf Florensa, s/n
08028 Barcelona
Tel.: 934 035 430
Fax: 934 035 531
www.publicacions.ub.edu
comercial.edicions@ub.edu

DIPÒSIT LEGAL

B-29.435-2013

És rigorosament prohibida la reproducció total o parcial d'aquesta obra. Cap part d'aquesta publicació, inclòs el disseny de la coberta, no pot ser reproduïda, emmagatzemada, transmesa o utilitzada per cap mitjà o sistema, sense l'autorització prèvia per escrit de l'editor.

ÍNDEX

Elogi de Joan Bastardas i Parera	5
«DOS COPS JOVE I DOS COPS BAIXAT A LA TOMBA»	
TRADICIONS BIOGRÀFIQUES I ESCATOLOGIA A LA GRÈCIA ANTIGA	11
1. Hesiodea	13
La doble tomba d'Hesíode	14
Epigrames	18
Una vellúria «hesiòdica»	21
Néixer i morir dos cops	23
Llocs paral·lels. Pèlops, Jàson	25
«Cal que tinguis dues vides...»	27
«Jovenesa bessona, senyal patent de virtut»	28
Hesíode, poeta «màntic»	31
2. Ἑτερημερίαι (Dies alterns)	37
Etàlides, entre dos mons	37
Afrodita Ἀμβολογήρας. <i>Hypnos</i> i <i>Thanatos</i>	39
Els Diòscurs	43
La immortalitat en dies alterns	46
Un antre a Terapne	49
3. Aesopica & Epimenidea	55
«Posseïr l'ànima d'Isop»	55
La mort d'Isop a Delfos	59
Epimènides de Creta, reencarnació d'Èac	62
¿Per què, Èac?	66
Hesíode, Estesícor, Homer	68

4. Sistematitzacions	75
El rol dels estudiosos del segle iv a.C.	75
Pitagorisme, orfisme i <i>vitae</i> poètiques	78
CONTESTACIÓ DE L'ACADÈMICA NUMERÀRIA LOLA BADIA	81
ANNEXOS.	89
Referències bibliogràfiques	91
<i>Index locorum</i>	103

Senyor President,
senyores i senyors acadèmics,
amigues i amics:

Començaré reprenent, amb les petites alteracions que són del cas, les paraules mateixes amb què Joan Bastardas i Parera començava, un 10 de març de 1977 que ja resulta força llunyà, el seu discurs de recepció en aquesta casa:¹

Vull dir en primer lloc que sóc ben sensible a l'honor de formar part d'aquesta Acadèmia i que agraeixo molt vivament aquest honor. Tots ho sabeu i no cal parlar-ne més. Si heu volgut cridar-me a ésser un de vosaltres, deu haver estat perquè heu cregut que d'alguna manera podia ésser útil [aquí Bastardas al·ludia a la seva condició de «llatinista empeltat de romanista»]. Procuraré no defraudar-vos [...]. La voluntat i la il·lusió són grans [...]

Aquestes frases, d'una senzillesa i una energia ben característiques, poden servir també per a resumir els sentiments que jo experimento avui. M'és grat, doncs, de fer-me-les meves. També m'agradaria de recordar la cautela amb què Bastardas encetava l'elogi del seu propi antecessor, el professor Bassols de Climent:

No voldria fer ara i ací una freda nota biobibliogràfica plena de dates i de títols acompanyats d'uns judicis crítics, ni sabia fer-ne l'elogi reglamentari amb els recursos retòrics al meu abast i convertir aquest elogi en un brillant panegíric. Un cert pudor i un gran respecte m'ho veden.

La precaució d'obviar l'elenc de «dates i títols acompanyats de judicis crítics» és encara més raonable, i de fet, pràcticament inevitable avui dia,

1 Bastardas (1977: 5).

en les actuals condicions de proliferació (i també, sortosament, d'acrescuda accessibilitat) dels recursos escrits. Arran del traspàs del doctor Bastardas, el gener de 2009, antics deixebles, alguns col·laboradors directes i, especialment, els seus companys de la Secció Filològica de l'IEC han anat publicant records seus, textos d'homenatge, apunts biogràfics, valoracions diverses. Mentre preparava aquestes ratlles, he llegit escrits de Mariàngela Vilallonga, Josep Lluís Vidal, Pere J. Quetglas, M. Reina Bastardas, Joan Martí, Joan A. Argenter —escrits de to, abast i extensió força variables, però tots ells acomunats per un mateix sentiment d'admiració i afecte;² i segurament no he llegit pas tot allò que es deu haver publicat. D'altra banda, el *Diccionari biogràfic de l'Acadèmia*, que va sortir l'any passat, ofereix, amb la rigorosa concisió pròpia d'aquestes obres, totes les dades biogràfiques i científiques essencials. Em seria difícil d'afegir res de nou o de veritablement significatiu a aquesta documentació, força impressionant a hores d'ara. Espero, tanmateix, que, per portar a terme l'elogi reglamentari de Joan Bastardas, em pugui valer el fet d'haver estat alumne seu des del primer any de la carrera; i també el d'haver-ne sentit parlar, fins i tot abans d'entrar a la Universitat, al meu mestre de llatí del batxillerat, l'inoblidable Josep Vergés i Fàbregas (1903-1984), molt amic seu i que havia estat deixeble directe de Joaquim Balcells. A més a més, s'escau que tinc a l'abast un parell de breus textos inèdits de Joan Bastardas; i m'agradaria comentar-los aquí. Com molts dels presents recordareu bé, una de les seves lliçons bàsiques era que un filòleg ha de saber fer parlar un text, tant si és literari com subliterari, documental o ocasional; ha d'escoltar-lo amb atenció i contextualitzar-lo, per si li pot fer dir una mica més —de vegades, força més— d'allò que qualsevol observador banal hi pot veure.³ Però és clar que no tothom pot resultar capaç d'emular la seva excepcional habilitat en aquest sentit.

Contextualitzem, doncs. En diverses ocasions m'ha tocat d'escriure articles sobre la història de la Fundació Bernat Metge o sobre alguns dels

2 Cf. Vilallonga (2009: 433-435; 2011: 13-20); Vidal (2010: 647-649; 2011a: 437-439; 2011b: 29-34); Martí i Castells (2011: 9-11); Argenter (2011: 21-27); Quetglas & M.R. Bastardas (2012: 9-10).

3 A banda d'insistir inlassablement sobre aquest punt en classes i converses, Bastardas també el posà per escrit força vegades; vegeu *e. g.* —dos exemples entre els molts possibles— Bastardas (1995: 17-19: «Sobre la naturalesa de les fonts documentals»), o Bastardas (1996: 57-60: «Com cal interrogar els textos»).

seus homes representatius. En una d'aquestes avinenteses (no recordo amb precisió la data, però probablement devia ésser cap a les acaballes de 1999) vaig demanar ajuda i informació al doctor Bastardas.⁴ De viva veu, no em va contestar res; es va limitar a prometre'm que m'escruria. Unes setmanes més tard, em va fer arribar dos textos a màquina. L'un, era l'admirable discurs que havia pronunciat no gaire temps abans, el març de 1999, en el Saló de Sant Jordi de la Generalitat, per a la celebració del 75è aniversari de la FBM: un text llavors inèdit i del qual se sentia, amb justícia, força satisfet.⁵ L'altre text no feia ni una pàgina i mitja, i s'intitulava simplement «Nota per a Jaume Pòrtulas». Són unes pinzellades breus, gairebé telegràfiques, sobre alguns dels llatinistes de la Fundació; gent que ell estimava i/o admirava i dels quals no havia pogut parlar en el discurs públic de la manera que probablement hauria desitjat, per limitacions de temps. Voldria espigolar-ne ara unes quantes frases, on no costa de retrobar la seva agudesas, la seva proverbial sornegueria, i també el seu clar judici, generós i auster a la vegada.

A propòsit de Joaquim Balcells, Bastardas mencionava un article l'autor del qual deplorava que el currículum burocràtic del gran llatinista no hagués estat reconstruït fins aleshores amb prou detall. Bastardas anotà senzillament: «No ha entès res, però conté notícies valuoses». També trobo colpidores les frases sobre el malaguanyat Eduard Valentí: «De Valentí allò que importa és el seu immens saber i el seu mestratge. Era un home que estimava la justícia. No sé si es pot dir que a estones tenia un tracte una mica aspre». Rere la frase «estimava la justícia», em sembla probable que s'hi amagui una reminiscència deliberada dels mots de la Vulgata: «Dilexisti justitiam et odisti iniquitatem».⁶ I vet ací allò que apuntava sobre Joan Petit (1904-1964): «La ironia socràtica de Joan Petit a vegades em feia sentir incòmode, com me n'hauria sentit davant de Sòcrates. Una ironia

4 L'ocasió d'aquesta consulta devia ésser un paper presentat en un col·loqui de l'Aula Carles Riba el novembre de 1999, però que no va veure la llum fins quatre anys més tard (Pòrtulas 2003a).

5 Ara aquest text es pot llegir a Bastardas (2012: 117-123).

6 Psalm XLIV 8. Recordaré *en passant* que Eduard Valentí i Fiol (1910-1971) fou membre electe d'aquesta Acadèmia; una mort prematura no li permeté de prendre possessió. El seu discurs de recepció fou publicat al *Butlletí* de l'Acadèmia xxxiv (1971-1972) i recollit posteriorment a Valentí (1973: 152-187).

condescendent...». Bastardas il·lustra alguns d'aquests judicis amb breus anècdotes, de vegades només esbossades. Però allò que em fascina és que, d'acord amb un procediment molt típic d'ell, que els seus alumnes recordaran bé, la darrera frase del text posava en dubte la validesa de gairebé tot allò que venia abans:

La història oral és interessant, però ben perillosa. No totes les anècdotes són significatives i sovint es desmenteixen entre elles.

Havent treballat, com és el meu cas —i això, el doctor Bastardas ho sabia— sobre tradicions biogràfiques, i sobretot pseudobiogràfiques, d'autors molt antics —i de fet, en aquest paper, miraré de tornar a fer-ho—, aquest *caveat* m'ha fet rumiar sovint. M'hauria agradat preguntar-li si no creia que, encara que no totes les anècdotes siguin verídiques (perquè moltes no ho són pas, és clar, ni entre les antigues ni entre les modernes), no es podria pas afirmar que totes són, d'una manera o altra, *significatives*. Tanmateix, no vaig trobar mai l'ocasió de demanar-li-ho.

L'altre inèdit al qual em referia ara fa un moment és molt més breu, i pertany a un gènere en el qual, com molts de vosaltres sabeu tan bé o millor que jo, Joan Bastardas excel·lia; em refereixo a la dedicatòria, molt meditada i intencionada, d'articles o extrets. A casa n'hi ha unes quantes, d'aquestes dedicatòries, entre les adreçades a la meua muller, Victòria Alsina, que va ésser deixeblla directa seva, i les que van per mi. Entre aquestes darreres n'hi ha una que sempre m'ha capficat. Me la va posar en l'extret d'un article seu, «“Els camins del mar” en la poesia catalana del segle xx», destinat originàriament a la miscel·lània d'homenatge a Antoni Comas, i fa així: «Als brillants, bé que esborradissos, camins de Jaume Pòrtules».⁷ L'adjectiu «esborradissos» comporta una al·lusió ben clara al mateix article: Bastardas hi ressegueix no només el motiu homèric dels ὕγρα κέλευθα (les «molles carreres», en la portentosa traducció de la segona *Odissea* ribiana),⁸

7 Sic. Per un lapsus involuntari que li passava de tant en tant, va «normativitzar» el meu cognom.

8 Bastardas (1998: 19) glossa brillantment aquesta traducció, comparant-la, en termes favorables, als «humits senders» de Bosch Gimpera, als «líquids camins» de Joan Maragall i també (per bé que amb matisos) a les «molles senderes» de l'*Odissea* ribiana de 1919.

sinó també el *topos* veterotestamentari de la futilitat dels camins de la vida de l'home, tal com apareix, per exemple, a *Saviesa* v 10:

Com nau que travessa l'aigua moguda:
no és possible de trobar el rastre del seu pas,
ni el camí de la quilla en les onades.⁹

Això, en un primer nivell; però, en una segona lectura, he pensat sempre que aquesta dedicatòria comportava una advertència amical; potser, fins i tot, una mena de retret velat. Ara, al redactar aquestes ratlles, m'ha semblat entendre-ho més bé. No gaire temps abans (potser mig any), Carles Miralles i jo li havíem dedicat un treball sobre un poeta grec arcaic, Arquíloc de Paros, publicat a començaments de 1983.¹⁰ En aquell text —que, entre altres coses, contenia una comparació extensa entre una composició arquiloquea i uns textos molt de la predilecció de Joan Bastardas, els de l'«Anònim enamorat» del *Cançoner de Ripoll*, que Lluís Nicolau d'Olwer donà a conèixer el 1923— hi havia també una crida, tan enèrgica com ingènua, a «rebutjar la filologia formal i combinar-la amb les contribucions de les altres ciències humanes, com la sociologia, la teoria de la comunicació i l'antropologia». No és pas que jo pensi que una proclama tan innocent havia d'escandalitzar gens ni mica Joan Bastardas. Però ell era un home a qui abellia d'escriure, en el pròleg a un recull dels seus treballs: «La Filologia, que és la mare de la lingüística i dels estudis literaris, ho domina tot».¹¹ Penso que, quan recordava que els camins de la recerca, com els de la vida, són *esborradissos* —així és com entendria jo ara les seves paraules—, volia també recordar-me que cal procurar que els arbres no ens tapin el bosc. Car la lliçó intel·lectual més perdurable de Joan Bastardas, almenys per a mi, radica precisament en la defensa d'una Filologia *generosa* —si m'és permès d'emprar aquest adjectiu per aplicar-lo a una disci-

9 En les «Nòtules i postil·les als “Camins del mar”», Bastardas (1998: 31-39), dóna també el text de la Vulgata: «et tamquam nauis quae pertransit fluctuantem aquam, l cuius, cum praeterierit, non est uestigium inuenire l neque semitam carinae illius in fluctibus...».

10 Miralles & Pòrtulas (1983). Maria-Reina Bastardas m'ha permès amablement de comprovar aquelles dedicatòries, que jo recordava d'un manera més aviat vaga.

11 Bastardas (1998: 8).

plina acadèmica. Potser la millor defensa i justificació d'aquesta «generositat» es pot trobar en les pàgines que, amb el subtítol d'«El mot en el seu context: un aspecte metodològic», Bastardas va escriure per tal de puntualitzar algunes peculiaritats de la metodologia del *Glossarium*.¹²

Els mots, en les citacions, es donen dins un context tan ampli com el que els cal perquè puguin continuar vius. El mot escrit viu del seu context. Crec que no s'han d'observar dissecats. I en això no estic sol: m'acompanyen historiadors del nostre lèxic molt il·lustres.

Els exemples que Bastardas tria allí per tal d'il·lustrar aquesta praxis convidarien també a un llarg comentari: aquella pinta d'ivori pertanyent a un bisbe d'Elna, o aquella crossa que un malaurat tolit deixa en penyora; el nen adoptat que prové d'un mercat d'esclaus a la porta de Barcelona, o bé un cas del que avui en diríem violència de gènere, i que és escollit per tal de documentar el sintagma *per fortia* (és a dir, «per força»)... Es tracta, en definitiva, de recuperar, posada al dia, l'extraordinària lliçó de Josep Balari i Jovany en el sentit d'emprar la documentació d'arxiu no tan sols per a les tasques lexicogràfiques, etimològiques, etc., sinó també per a obtenir notícies sobre «la cultura material, l'estructura social, el feudalisme, els costums jurídics, la repoblació, el cultiu de la terra, la vida monàstica, la guerra, la ciutat, la cultura literària i moltes altres coses».¹³

Aquest és, en definitiva, el Joan Bastardas que jo tenia ganes d'evocar aquí: un home que, mercès a un tracte atent i dilatat tant amb els textos com amb les persones, va aconseguir d'acostar-se a quelcom que abans s'acostumava a designar amb una noble paraula d'arrels clàssiques: una certa saviesa.

¹² Bastardas (1995: 20-25). La citació correspon a la p. 20. No és aquesta l'única ocasió en què Bastardas dóna raó d'aquest *modus operandi* del *Glossarium*; vegeu també, e. g., Bastardas (1991: 335-340). Però he remès al pròleg del recull *La llengua catalana mil anys enrere* perquè, a més de modèlic, resulta fàcilment accessible.

¹³ Reprenc aquest elenc de Bastardas (1991: 338), el qual l'aplica al *Glossarium*. Sobre Josep Balari i Jovany (1844-1904), membre també d'aquesta Acadèmia, vegeu el discurs de recepció de Segalà i Estalella (1916: 3-42); Quetglas (2004: 41-50); i el *Diccionari biogràfic* (pp. 55-56).

«DOS COPS JOVE
I DOS COPS BAIXAT A LA TOMBA»

TRADICIONS BIOGRÀFIQUES I ESCATOLOGIA
A LA GRÈCIA ANTIGA

HESIODEA

Voldria analitzar una sèrie de contalles molt singulars sobre certs personatges grecs, a cavall entre la llegenda i la història, dels quals s'explica que van gaudir, insòlitàment, de dues vides. En efecte, segons determinades fonts, alguns *maîtres de vérité*¹ de l'Arcaisme grec van ressuscitar després de morts i van aprofitar l'oportunitat d'una segona existència. Ara no estic pas fent referència a una immortalitat metafòrica, derivada, per exemple, de la glòria poètica; estic parlant d'una doble vida, literalment. Contalles d'aquesta mena s'expliquen sobretot a propòsit del poeta Hesíode; però també sobre altres personatges amb prou feines menys il·lustres, com el fabulista Isop o Epimènides de Creta, que és comptat sovint en el nombre dels Set Savis. Una altra manera, no gaire diferent, de significar el mateix consisteix a proclamar que un determinat poeta o pensador fou la «reencarnació» d'un predecessor que havia destacat en la mateixa activitat intel·lectual. Fins fa relativament poc, aquestes contalles han constituït un tema de recerca escassament freqüentat.² D'això en deu tenir la culpa, almenys en part, llur mateix caràcter aberrant, i també la dificultat d'encaixar-les amb les altres notícies biogràfiques (o pseudobiogràfiques) sobre aquests autors.

És molt probable que algunes d'aquestes tradicions (possiblement la majoria) es puguin posar en relació amb el domini pitagòric. Però en el text present només tractaré del pitagorisme en els darrers paràgrafs, i encara de

1 Al llarg d'aquest treball, faré servir sense més explicacions aquesta expressió, introduïda per Marcel Detienne en un treball clàssic de 1967, i que ha esdevingut d'ús general.

2 Indicaré d'entrada dues excepcions, totes dues relativament recents: un article de Ruth Scodel (1980: 301-320), en el qual em recolzo força en les pàgines següents; i també Leslie Kurke (2011: 204-212, 288-289, 403-404, etc.).

manera sumària; prefereixo deixar la discussió de les connexions pitagòriques del meu tema per a una altra avinentesa.³ Em fa por el caràcter intractable de la llegenda de Pitàgoras, per culpa sobretot de la cronologia, tan tardana, de la immensa majoria de les seves fonts. Convé considerar amb escepticisme la possibilitat que fonts posteriors a Plató, que constitueix una mena de *great divide* del pensament grec, reflecteixin les realitats arcaiques d'una manera mínimament adequada. Per tant, em limitaré a adduir aquí les conlles sobre personatges arcaics importants (deixant Pitàgoras de banda) dels quals s'afirma que van tornar a la vida. No m'interessa pas tant l'antiguitat o la seriositat d'aquests relats —al capdavant, també provenen de fonts sovint molt tardanes i suspectes— sinó els *patterns* recurrents que s'hi deixen identificar. També miraré de confrontar aquestes (pseudo)biografies amb alguns mites grecs de pervivència *post mortem* i/o de resurrecció, per tal d'il·lustrar com les conlles sobre poetes i pensadors històrics, o quasi històrics, s'han anat emmotllant als paradigmes del mite heroic.

La doble tomba d'Hesíode

Diverses fonts ens parlen de la mort novel·lesca d'Hesíode i del destí de les seves despulles. Resultaria que el poeta, després d'haver comprès malament les advertències d'un oracle (un motiu tradicional, recurrent en moltes biografies heroiques),⁴ hauria estat acusat, amb raó o sense, d'haver seduït una joveneta, germana d'uns hostes seus. A conseqüència d'això, hauria trobat la mort a mans dels enfurits germans de la noia, a tocar d'un santuari de Zeus Nemeu, a la Lòcrida.⁵ El cadàver del poeta, llançat a la mar

3 Les hipotètiques connexions entre la doctrina pitagòrica i les tradicions biogràfiques sobre alguns dels poetes grecs (Hesíode, Estesícor, Arquíloc, Hipòanax, Terpandre de Lesbos i Safo) han estat objecte d'un tractament innovador a Kivilo (2010); però els resultats d'aquest estudi són, almenys a parer meu, irregulars. Mentre allò que s'hi diu sobre Estesícor, posem per cas, em sembla inobjectable, la majoria de les afirmacions sobre Hesíode susciten una perplexitat considerable.

4 Cf. Brelich (1958: 320-322). L'oracle en qüestió ja és mencionat *en passant* per Tucídides III 96, 1.

5 Els relats sobre la mort d'Hesíode es troben còmodament aplegats en els Testimonia 30-34 de l'edició Most (2006). Anàlisi d'aquestes conlles: Wilamowitz (1920:

pels seus assassins, hauria estat recuperat per uns dofins providencials que el van retornar a la riba, coincidint amb una festa popular, a Naupacte. Les seves despulles van ésser immediatament reconegudes pel poble aplegat i van rebre honors heroics, mentre els criminals eren castigats de manera implacable, ja fos pels déus i/o també pels homes.⁶

Allò que ens interessa ara, però, no és tant la mort del poeta com les notícies sobre les diverses sepultures on fou successivament depositat. Aquestes notícies reflecteixen diverses fases i contextos en el procés d'heroïtzació d'Hesíode. D'aquest procés d'heroïtzació en depenen tant les tradicions sobre les aventures i desventures del poeta com —almenys parcialment— la preservació de la seva obra.⁷ Les informacions més precises (cosa que no vol pas dir necessàriament fidedignes) sobre la sepultura d'Hesíode ens les forneix la *Guia de Grècia* de Pausànias, en el curs de la seva descripció de l'antiga ciutat d'Orcòmenos, la vella capital dels Mínies (ix 38, 3-4):

Hi ha sepulcres de Mínies i d'Hesíode.⁸ [Els habitants d'Orcòmenos] diuen que van obtenir la despulla d'Hesíode de la manera següent. Una vegada que la pesta feia estralls entre els homes i el bestiar, enviaren a Delfos emissaris sagrats. Diuen que la Pítia els va respondre de portar els ossos d'Hesíode de la regió de Naupacte a la d'Orcòmenos. Aquest era l'únic remei. Llavors, els emissaris feren una segona pregunta: ¿en quin indret de Naupacte trobarien els ossos? I la Pítia de bell nou els va respondre que una cornella els ho indicaria. Així, quan van desembarcar a la terra de Naupacte, diu que van veure, no lluny del camí, una roca; i sobre la roca, la cornella. Els ossos d'Hesíode,

406-412); Brelich (n. anterior); Nagy (1990: 47-52); Calame (1996: 41-54); Miralles & Pòrtulas (1998: 35-46); Pòrtulas (2008b: 29-30); Kivilo (2010: 25-35).

6 Un elenc dels diferents venjadors, humans i divins, d'Hesíode, a Kivilo (2010: 27). Les versions més articulades de la contalla es troben al *Certamen d'Homer i d'Hesíode* i en la *Vita* de Tzetzes (vegeu *infra*). També Pausànias (ix 31, 6) i Plutarc (*Mor.* 162c-e; 969d-e i 984d) al·ludeixen a la llegenda. L'*Onomàsticon* de Pòllux (v 42) i la *Suda* (s.v. HESÍODE) hi afegeixen encara certs complements i precisions.

7 Aquesta problemàtica ha estat estudiada sobretot amb referència a Arquíloc de Paros. Vegeu e. g. Nagy (1979: 301-308); Clay (2004, *passim*); Pòrtulas (2008b: 23-35); Or-naghi (2009: 115-179; 257-316); Kivilo (2010: 87-119).

8 Des dels temps de Heinrich Schliemann, els arqueòlegs han discutit si la tomba de Mínies, o la d'Hesíode, o fins i tot totes dues, s'han d'identificar amb la *tholos* micènica d'Orcòmenos. En l'actualitat, hom s'inclina per la resposta negativa. Vegeu Moggi & Osanna (2010: 425-430), que recullen la bibliografia recent.

els van trobar en una cavitat de la roca. Sobre el monument sepulcral [*i. e.* a Orcòmenos], s'hi van inscriure els díctics elegíacs següents:

Ἄσκη μὲν πατρίς πολυλήϊος, ἀλλὰ θανόντος
ὄστέα πληξίππων γῇ Μινυῶν κατέχει
Ἡσιόδου, τοῦ πλεῖστον ἐν Ἑλλάδι κῦδος ὀρεῖται
ἀνδρῶν κρινομένων ἐν βασάνῳ σοφίης.

Ascra és la seva pàtria fecunda. Els ossos, ara que és mort,
els estoja la terra dels Mínies, domadors de corsers.
Hesíode! Ell ostenta entre els homes la glòria més alta,
si hom jutja amb la saviesa com a pedra de toc.

Trobem resums d'aquesta mateixa contalla en el *Certamen d'Homer i d'Hesíode* (xiv); i també en una *Vita* hesiòdica tardana, obra de l'erudit bizantí Joan Tzetzes.⁹ Aquesta *Vida* forneix, a més a més del que ja hem mencionat, un segon epigrama per a la sepultura d'Hesíode:

Més tard, els ciutadans d'Orcòmenos, d'acord amb un oracle, van recuperar els ossos d'Hesíode i els van sebollir al bell mig de l'àgora, amb la inscripció següent:

Ascra és la seva pàtria fecunda. Els ossos, ara que és mort,
els estoja la terra dels Mínies, domadors de corsers.
Hesíode! Ell ostenta entre els homes la glòria més alta,
si hom jutja amb la saviesa com a pedra de toc.

Però Píndar també li va compondre un epitafi:

Χαῖρε δὶς ἠβήσας, καὶ δὶς τάφου ἀντιβολήσας,
Ἡσίοδ', ἀνθρώποις μέτρον ἔχων σοφίης.

Salut, Hesíode, tu que has estat dos cops jove i dos cops has baixat
a la tomba. Entre els homes tens la mesura de la saviesa.

⁹ Tzetzes va compondre aquesta *vita* (Testim. 2 Most) per encapçalar la seva edició de *Treballs i dies*.